

Є. Є. Морозов

здобувач

Запорізького національного університету

ІСТОРИОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Автор обґрунтовує, що забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах правоохоронної діяльності Національної поліції України є надзвичайно важливою запорукою, як ефективізації функціонування цього підрозділу у загальнодержавному масштабі, так і укріплення інституту прав і свобод людини і громадянина на всьому Європейському континенті, що в умовах відсічі збройної агресії російської федерації, розглядається як один із найбільш важливих векторів державної роботи.

Доведено, що ще одним щаблем становлення інституту дотримання прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності є стійка взаємодія поліції з населенням, що виражається, перш за все, в обізнаності поліцейськими основним спектром і колом прав і свобод людини і громадянина, що належить до конкретної територіальної громади так і внесених до законодавства України компетентнісних повноважень місцевого самоврядування, щодо здійснення контролю за діяльністю конкретного підрозділу Національної поліції чи певного кола працівників.

Принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина, котрий виокремлений в самостійну статтю в структурі Закону України «Про Національну поліцію», сприяє становленню прикладного застосування відповідного принципу в повсякденній поліцейській діяльності та чітко окреслює зміст і юридичну сутність указаних норм, що систематизовані в конкретному нормативно-правовому акті та об'єктивно відповідають загальносоціальному розумінню про правильність чи неправильність поведінки.

Основним і найбільш виразним є те, що зазначений вище принцип чітко визначений законодавством України, а його межі, сутність і зміст інкорпоровані в діяльність Національної поліції України. Станом на сьогодні в діяльності Національної поліції України дотримання прав людини контролює окремо уповноважений підрозділ – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, до кола компетенції якого і віднесено перевірку всіх фактів і обставин, щодо подій пов'язаних із ймовірним порушенням прав і свобод людини і громадянина в поліцейській діяльності.

Ключові слова: права людини, правова охорона, відповідальність, поліція, дотримання прав, засади діяльності.

Актуальність тематики. Важливість аналізу процесів становлення принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України, безпосередньо співвідноситься із тим, наскільки ефективно й результативно буде організовано роботу з тими прогалинами та неточностями, що існують станом на сьогодні, оскільки ретроспективний аналіз дозволяє встановити певні алгоритми в цих процесах і, відповідно, відпрацювати ймовірні шляхи вирішення проблемних питань.

Крім цього, історіографія становлення принципу дотримання прав і свобод людини

і громадянина в діяльності Національної поліції України, є цікавою, перш за все, з точки зору трансформації міліції, що діяла з часів здобуття незалежності, в Національну поліцію України, котру було започатковано після Революції гідності.

Саме правоохоронним органам взагалі та Національній поліції зокрема в державі належить особлива роль у охороні прав і свобод людини і громадянина. При застосуванні поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини закріплені у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських. Права людини стають правилом, що

гарантується відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту. Але не слід нівелювати можливість поліцейського в рамках встановленого правового поля самостійно приймати рішення про застосування поліцейських заходів. Тому сьогодні вимагає від працівників органів поліції високого морального і культурного рівня, належного освітнього рівня, досконалого знання не тільки національних нормативно-правових актів та їх правильного застосування на внутрішньодержавному рівні, а й міжнародно-правових документів, що стосуються діяльності правоохоронних органів і забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні [1]. Безперечно, необхідно зазначити про те, що професійний рівень кожного окремо взятого поліцейського залежить від того наскільки глибоко він розуміє сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини в правоохоронній діяльності та від того наскільки ефективно він застосовує набуті знання на практиці. Крім цього, важливим є підкреслення того, що всі поліцейські котрих на сьогодні в країні більше 110 000 виконують свої функції в різних сферах соціального буття, а відповідно оскільки хтось здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, а хтось забезпечує притягнення до адміністративної відповідальності, зазначені працівники рівномірно та повно мають розуміти сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина, враховуючи специфіку їх діяльності.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України.

Метою статті є аналіз проблемних питань історіографії становлення принципу дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу статті. У сучасних умовах зростає значення безпеки як глобальної цінності людства, зберігається значущість такого її компонента, як гуманітарна безпека, головним об'єктом якої є людина, її інтелектуальний, духовний, морально-етичний потенціал. Людина – це частинка і разом з тим основа будь-якого суспільства і держави. Будь-яка держава має бути зацікавленою у розвитку кожного свого громадянина, в дотриманні безпеки, забезпеченні благ та реалізації інтересів особистості. Незадоволення особистих інтересів громадян неминуче призводить суспільство

до нестійкого стану, що, у свою чергу, обумовлює такі соціальні явища, як зростання злочинності, страйки, прояви неповаги до держави. Тому, проблема створення сталого суспільства пов'язана з безпекою особистості, з реальними можливостями здійснення її прав і свобод [2]. Безпека є ще одним важливим соціально-правовим явищем, оскільки її рівень і зміст залежить від того наскільки широко і функціонально можна реалізовувати права і свободи людини і громадянина у повсякденній діяльності та наскільки висока вірогідність того, що якоюсь іншою особою ці права можуть бути порушені. Задоволеність процесами правореалізації у всіх сферах соціального буття безпосередньо впливає на інтенсивність розвитку держави, як сучасного демократичного утворення та в умовах реалій котрі існують в Україні, прямопропорційно дозволяє долати ті фактори та обставини, що зумовлені широкомасштабною збройною агресією росії проти України й у подальшому забезпечить стрімку та невпинну євроінтеграцію нашої держави.

На погляд Ю. Вітик, спеціально-дозвільний конституційний принцип є концептуальною конституційно-правовою передумовою спеціального принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції та вказує на ієрархічну його підпорядкованість. Тому простежується взаємозв'язок змісту даних правових принципів, що функціонально безпосередньо впливає на правозастосовну практику поліції під час виконання нею своїх завдань. Беручи за основу наведену вище теоретичну позицію, Ю. Вітик зауважує, що спеціально-дозвільний конституційний принцип «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» конструює відповідну національну систему правового порядку, у якій принцип «дотримання прав і свобод людини» є окремим юридичним засобом функціональної спрямованості діяльності органів держави, зокрема і поліції, який, поряд із низкою інших принципів діяльності поліції, формулює оцінку рівня довіри населення до цього правоохоронного органу, що є основним критерієм оцінки його ефективності [3]. Саме такий підхід до правоохоронної діяльності, на нашу думку, прямо відображає сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина. Правоохоронна діяльність є надзвичайно широким явищем і охоплює одразу декілька сфер суспільного буття. На неї також поширюється декілька видів і галузей законодавства України, що в свою чергу зумов-

лює необхідність стійкого інституційного контролю за діяльністю Національної поліції України у вказаних сферах. Відповідно, на загальнодержавному та доктринальному рівні найбільш ефективним інструментом є впровадження такого принципу діяльності, що унеможливує зловживання поліцейськими своїми правами повноваженнями та обов'язками, а відповідно забезпечує інститут прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань з боку таких працівників.

В Українській державі утверджуються нові спеціальні принципи діяльності правоохоронних органів, які становлять засадничі умови взаємовідносин між людиною та державою. У зв'язку з цим діяльність Національної поліції має ґрунтуватися на системі принципів, процесуально-правових правил, які прямо чи побічно спрямовані для забезпечення дотримання прав людини. Водночас з урахуванням висловлених у сучасних наукових доробках позицій щодо забезпечення дотримання прав людини в правоохоронній діяльності можна констатувати, що нині відсутнє комплексне монографічне дослідження щодо забезпечення дотримання прав людини під час виконання Національною поліцією України своїх завдань з урахуванням науки конституційного права саме як галузі юридичної науки, що досліджує конституційні засади побудови держави та суспільства, основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина, конституційні основи організації та діяльності органів державної влади тощо [4]. Саме тому, проводячи аналогію із законодавством, що регламентувало діяльність української міліції в системі законодавства України, що визначає межі і спосіб діяльності Національної поліції України загалом, а також Закону України "Про Національну поліцію" зокрема, чітко визначається, що принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина є одним із основних базових і всеохопних у такій правоохоронній діяльності. За порушення основних засад цього принципу, відповідного поліцейського може бути притягнуто до юридичної відповідальності.

Вчені зауважують, що термін «принцип» вживається у різних значеннях: 1) основні засади вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед зако-

ном тощо); 2) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [5, с. 110-111]. Відповідно, належить зазначити, що подібної конструкції в законодавстві України, що регламентувало діяльність міліції не було. Сучасники пояснюють це тим, що зазначені елементи пронизували всі конструктивні складові законодавства України, що передбачали певні повноваження міліції. Проте необхідно зазначити на тому, що численні порушення прав і свобод людини і громадянина, а також зловживання міліціонерами своїми правами та повноваженнями, власне і призвели до того, що цю структуру необхідно було реформувати у загальнодержавному масштабі.

Станом на сьогодні, над актуальним є питання встановлення історичних закономірностей, пов'язаних із становлення інституту прав і свобод людини і громадянина, а відповідно – складовою частиною даного елемента є також і інтегрованість принципу дотримання цих прав у діяльності правоохоронних органів, а також інших органів державної влади, що є фундаментом функціонування будь-якої демократичної держави та є запорукою її долучення до міждержавних об'єднань сучасного цивілізованого світу. Це, в свою чергу пропороційно впливає також і на стан і якість здійснення поліцією, як органом державної влади своїм завдань, функцій, а також реалізацію нею компетенцій, визначених законодавством [6]. Безперечно, становлення інституту прав і свобод людини і громадянина, а також вивчення основних проблемних питань практичного застосування принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України буде більш ефективним в ретроспективі, із застосуванням тих історичних аспектів та інструментів, що були ефективні в певний історичний проміжок для дотримання прав і свобод людини і громадянина

В. Куйбіда, аналізуючи організацію публічної служби в Україні, щодо функціонального змісту принципів права стверджує: «...на практиці виявити та чітко сформулювати принципи вважається у край складним завданням. Невипадково принципи у правовій доктрині часто ототожнюють з бланкетними» (англ. – blanket) – туманними, нечіткими концепціями, які містять широкі або навіть неясні ідеї, які зрештою повинні оформлятися і вдосконалюватися судами, а також іншими органами державної влади, що застосовують законодавство, в індивідуальному порядку [7, с. 178]. Водночас, належить зазна-

чити, що принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина у поліцейській діяльності чітко корелюється із тими завданнями функціями і повноваженнями, що визначені в Законі України “Про Національну поліцію”, а саме тому його не можна вважати абстрактним та ефімерним, навпроти наразі він широко використовується, як під час здійснення поліцією своїх завдань і функцій, так і в системі внутрішньої організаційного забезпечення якості функціонування поліції та контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина в її діяльності.

Ураховуючи трискладовий інституційний державно-правовий статус Національної поліції України, вбачається, що за своїм змістом діяльність Національної поліції України пов’язана з реалізацією державної політики, яка уособлюється у завданнях з надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [8]. Відповідно, усі зазначені без виключення сфери, мають бути пронизані не лише формальним дотриманням принципу прав і свобод людини і громадянина у відповідній діяльності, а й екзистенційним розумінням змісту і сутності цього явища, що виведе якість знань поліцейських, про демократичні процеси в суспільстві, на прогресивно новий рівень.

Так, В. Бурк-Вайт сформулював три цілком обґрунтовані гіпотези зв’язку ступеня порушень прав людини з проявами міждержавної агресії, а саме: 1) держави, які систематично порушують права і свободи своїх громадян, швидше за все, братимуть участь у міжнародній агресії; 2) держави, в яких права і свободи людини і громадянина захищені посередньо або добре, навряд чи будуть брати участь у міжнародній агресії; 3) держави, в яких поважають права і свободи людини і громадянина, можуть брати участь у міжнародній інтервенції виключно на підставі норм міжнародного права та з метою захисту прав і свобод громадян від порушень з боку власної держави [9]. Належить зауважити, в розрізі забезпечення відсічі збройній агресії російської федерації проти України, що станом на сьогодні Україна є державою в якій з одного боку поважають права і свободи людини і громадянина та всебічне забезпечується їх дотриманням, а з іншого боку, на певних

територіях України, де проходять активні бойові дії, подекуди неможливим є виконання функції поліції, а відповідно забезпечення дотримання принципу прав і свобод людини і громадянина, як у такій діяльності, так і в загальносоціальному розумінні.

Висновки. Отже, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах правоохоронної діяльності Національної поліції України є надзвичайно важливою запорукою, як ефективізації функціонування цього підрозділу у загальнодержавному масштабі, так і укріплення інституту прав і свобод людини і громадянина на всьому Європейському континенті, що в умовах відсічі збройної агресії російської федерації, розглядається як один із найбільш важливих векторів державної роботи.

Ще одним щаблем становлення інституту дотримання прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності є стійка взаємодія поліції з населенням, що виражається, перш за все, в обізнаності поліцейськими основним спектром і колом прав і свобод людини і громадянина, що належить до конкретної територіальної громади так і внесених до законодавства України компетентнісних повноважень місцевого самоврядування, щодо здійснення контролю за діяльністю конкретного підрозділу Національної поліції чи певного кола працівників.

На нашу думку, принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина, котрий виокремлений в самостійну статтю в структурі Закону України “Про Національну поліцію”, сприяє становленню прикладного застосування відповідного принципу в повсякденній поліцейській діяльності та чітко окреслює зміст і юридичну сутність указаних норм, що систематизовані в конкретному нормативно-правовому акті та об’єктивно відповідають загальносоціальному розумінню про правильність чи неправильність поведінки.

Основними найбільш виразним є те, що зазначений вищий принцип чітко визначений законодавством України, а його межі, сутність і зміст інкорпоровані в діяльність Національної поліції України, чого не було до цього. Станом на сьогодні в діяльності Національної поліції України дотримання контролює окремо уповноважений підрозділ – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, до кола компетенції якого і віднесено перевірку всіх фактів і обставин, щодо подій пов’язаних із ймовірним порушенням прав і свобод людини і громадянина в поліцейській діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бродовський С.С. Окремі аспекти забезпечення дотримання прав і свобод людини в діяльності національної поліції. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2017/pdf/60.pdf
2. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. Інформація і право. № 2(33)/2020. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/3_16.pdf
3. Вітик Ю. І. Дотримання прав і свобод людини: принцип діяльності Національної поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 116–121. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.20>.
4. Вітик Ю. І. Принцип дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 205–209. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.31>.
5. Волошин Ю. О. Принцип / Ю. О. Волошин // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [за ред. Ю. С.Шемшученко (голова ред. кол.) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998-2004. Т. 5. 2003. С. 110-111.
6. Раздольська О.В. Генезис реалізації принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022.
7. Куйбіда В. С., Хорошенко О. В. Організація публічної служби в Україні : монографія. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2016. 272 с.
8. Забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/21458>
9. Burke-White W.W. Human Rights and National Security: The Strategic Correlation. *Harvard Human Rights Journal*. 2004. Vol. 17. P. 254. URL: <https://www.law.upenn.edu/cf/faculty/wburkewh/workingpapers/.pdf>

Morozov E. E. Historiography of the formation of the principle of observance of human rights in the activities of the national police of Ukraine

The author substantiates that ensuring the observance of human and civil rights and freedoms in all spheres of law enforcement of the National Police of Ukraine is an extremely important guarantee of both the effectiveness of the functioning of this unit on a national scale and the strengthening of the institution of human and civil rights and freedoms throughout the European continent, which, in the context of repelling the armed aggression of the Russian Federation, is considered as one of the most important vectors of state work.

It is proved that another stage in the formation of the institution of observance of human and civil rights and freedoms in law enforcement is the stable interaction of the police with the population, which is expressed, first of all, in the awareness by the police of the main spectrum and range of human and civil rights and freedoms belonging to a particular territorial community, as well as the competence powers of local self-government included in the legislation of Ukraine. on exercising control over the activities of a specific unit of the National Police or a certain circle of employees.

The principle of observance of human and civil rights and freedoms, which is singled out as an independent article in the structure of the Law of Ukraine «On the National Police», contributes to the formation of the applied application of the relevant principle in everyday police activities and clearly outlines the content and legal essence of these norms, which are systematized in a specific normative legal act and objectively correspond to the general social understanding of the correctness or wrongness of behavior.

The main and most striking is that the above-mentioned principle is clearly defined by the legislation of Ukraine, and its limits, essence and content are incorporated into the activities of the National Police of Ukraine. As of today, the observance of human rights in the activities of the National Police of Ukraine is controlled by a separately authorized unit – the Department of the Main Inspectorate and Observance of Human Rights of the National Police of Ukraine, the competence of which includes the verification of all facts and circumstances regarding events related to the alleged violation of human and civil rights and freedoms in police activities.

Key words: *human rights, legal protection, responsibility, police, observance of rights, principles of activity.*